

Bhikhu Parekh

Kuinka sitoutua kulttuuriseen monimuotoisuuteen

Kaikki aikamme yhteisöt ovat eri asteittain kulttuurisesti heterogeenisiä. Syynä on teollistuminen, ihmisten ja hyödykkeiden helppo liikkuvuus, monikansallisen median globaalit ulottuvuudet, minkä vuoksi jopa perinteisimmät ja eristyneimmät yhteisöt ovat päivittäin uusien elämänmuotojen ja ajatusten hyökkäysten kohteina. Vaikutukset yhteisöjen kieleen, pyrkimykseen, kulutustottumuksiin, elämäntyyliin, itseymmärrykseen ja sisimpiin pelkoihin on usein niin hienovaraista ja järjestelmällistä, ettei sitä edes huomaa. Kulttuurisesti homogeeninen yhteisö, jonka jäsenet jakavat itsestään selvästi yhteiset uskomukset ja noudattavat yhteisiä käytäntöjä, on nykyisin vain antropologinen kuvitelma.

Joissakin yhteiskunnissa kulttuurinen heterogeenisuus ei ole satunnaisten ulkoisten vaikutusten tulosta vaan yhteisesti luotua. Nämä yhteiskunnat pitävät sisällään useita enemmän tai vähemmän hyvin organisoituja kulttuurisia yhteisöjä, joista jokaisella on omat erilliset näkemyksensä, jotka koskevat sosiaalisten suhteiden, yksilön ja kollektiivin elämän järjestystä. Tällaisia yhteiskuntia kutsutaan oikeutetusti *monikulttuurisiksi*. Vaikka kaikki yhteiskunnat ovat nykyisin kulttuurisesti heterogeenisiä, kaikki eivät ole monikulttuurisia.

Kulttuurien auktoriteetti polveutuu eri lähteistä, joista kaksi ovat ajankohtaisuudessaan erityisen tärkeitä. Jotkut kulttuurit perustuvat uskonnolle ja saavat auktoriteettinsa siitä ja vaativat kunnioitusta vetoamalla uskonnollisiin syihin. Toiset rakentuvat etniselle perustalle ja vaativat kunnioittamista sillä perusteella, että sitoutuvat tietyn etnisen ryhmän elämään ja historiaan. Ja joissakin tapauksissa etnisyys ja uskonto yhdistyvät tavalla, joka muodostaa monimuotoisen oikeuksien lähteen. Tämä tarkoittaa, että monikulttuuriset yhteiskunnat voivat olla monietnisiä tai moniuskontoisia tai molempia. Kun etnisyys ja uskonto ovat luonteeltaan erilaisia, monietnisesti muodostuneet monikulttuuriset yhteiskunnat synnyttävät erilaisia ongelmia kuin moniuskontoisesti rakentuneet monikulttuuriset yhteiskunnat. Loppujen lopuksi

molemmat ovat monikulttuurisia, vaikkakin omilla eri tavoillaan, ja niinpä jotkut niiden synnyttämät perustavanlaatuiset ongelmat ovat luonteeltaan samankaltaisia.

Monikulttuurisuus ei ole oman aikamme uutuus, sillä monet aikaisemmat yhteiskunnat kuten Rooman imperiumi, keskiaikainen Intia ja Eurooppa sekä Ottomaanien valtakunta pitivät sisällään erilaisia kulttuurisia yhteisöjä ja tulivat toimeen erilaisuuden kanssa kukin erilaisilla tavoillaan. Neljä perustavaa ominaisuutta ovat kuitenkin ainutlaatuisia oman aikamme monikulttuurisille yhteiskunnille.

Ensinnäkin, aikamme monikulttuurisuus on sekä laajempaa että syvempää. Se on laajempaa, koska kulttuurinen moninaisuus kattaa paljon aikaista suuremman alueen inhimillistä olemassaoloa. Se on syvempää, koska se perustuu olennaisesti toisistaan poikkeaville käsityksille hyvästä elämästä. Olivatpa esimodernien yhteiskuntien eroavaisuudet mitkä tahansa, useimmat niistä olivat uskonnollisia ja niitä yhdistivät tärkeimmät moraaliset uskomukset ja sosiaaliset käytännöt. Näin ei ole enää nykyisin.

Toiseksi, nykyaikainen monikulttuurisuus on uhittelevampaa. Esimoderneissa yhteiskunnissa elävät vähemmistöt hyväksyivät yleisesti alisteisen asemansa ja pitäytyivät niissä sosiaalisissa ja jopa maantieteellisissä asemissa, jotka valtaväestö oli heille osoittanut. Liberaalit ja demokraattiset aatteet mahdollistavat, että aikamme vähemmistöt vaativat tasavertaista asemaa, oikeuksia, valtaa ja mahdollisuuksia osallistua koko yhteiskunnan elinolojen muokkaamiseen.

Vaikka Turkissa oli Ottomaanien valtakaudella suhteellisen suuret kristittyjen ja juutalaisten yhteisöt ja näillä laajempi autonomia kuin vastaavissa tapauksissa oman aikamme yhteiskunnissa, ottomaaninen Turkki ei ollut eikä pitänyt itseään monikulttuurisena yhteiskuntana. Se oli pääasiallisesti muslimiyhteiskunta, jossa sattui olemaan ei-muslimi-vähemmistöjä. Se noudatti islamilaisia ihanteita ja sitä johtivat muslimit, joilla yksin oli täydet kansalaisyhteisöoikeudet. Ei-muslimit olivat *dhimmit* eli suojeltuja vähemmistöjä, jotka nauttivat laajaa kulttuurista autonomiaa, mutta joilla oli vähän poliittisia oikeuksia.

Nykyaikaiset monikulttuuriset yhteiskunnat ovat erilaisia. Kieltäytymällä ghettoutumisesta ja tyytymisestä kulttuuriseen autonomiaan, vähemmistöyhteisöt

odottavat valtaväestön hyväksyvän heidät tasavertaisina ja tunnistavan heidät osana järjestelmää sekä sosiaalista itseymmärrystä.

Kolmanneksi, aikamme monikulttuurisuus näyttäytyy lisääntyvän taloudellisen ja kulttuurisen globalisaation kontekstissa. Globalisaatio on paradoksaalinen ilmiö. Toisaalta se johtaa ajatusten, instituutioiden, ihanteiden, moraalisten ja sosiaalisten käytäntöjen ja elämän muotojen yhdenmukaistumiseen. Toisaalta se rohkaisee monimuotoisuuteen. Se rohkaisee yksilöitä ja kokonaisia yhteisöjä siirtymään maasta toiseen ja tuo siten monimuotoisuutta jokaiseen yhteiskuntaan. Se nostaa pelkoja yhteisön identiteetin menetyksestä, yllyttää kulttuuriseen vastarintaan ja kiihottaa löytämään uudelleen tai keksimään alkuperäisiä perinteitä, jotka pönkittävät ja perustelevat erilaisuuden tunnetta. Koska yhteiskunta menestyy todennäköisemmin globaalissa kilpailussa, mikäli sillä on tarjota jotakin erityistä, globalisaatio myös rohkaisee keksimään uusia tapoja määritellä ja luokitella itsensä suhteessa muihin. Aikamme monikulttuurisuus on istutettu suunnattoman monimutkaiseen dialektiseen prosessiin ja sidottu globaaleihin taloudellisiin ja poliittisiin voimiin.

Lopuksi, aikamme monikulttuurisuutta on katsottava lähes kolmen vuosisadan yhdenmukaistavaa kansallisvaltion ajatusta vasten.

Lähes kaikissa esimoderneissa yhteiskunnissa yksilön kulttuurin ajateltiin olevan olennainen osa hänen identiteettiään, aivan samalla tavoin kuin hänen kehonsa. Kulttuuristen yhteisöjen katsottiin siten laajasti olevan oikeuksien kannattelijoita ja yleisesti ottaen yhteisöt jätettiin vapaasti seuraamaan tapojaan ja käytäntöjään. Tämä päti niin Rooman kuin Ottomaanien ja Habsburgien valtakuntiin.

Moderni valtio esitteli hyvin erilaisen näkemyksen sosiaalisesta ykseydestä. Se syntyi kerralla ja levisi liberaalin yksilöllisyyden hengessä ja oli leimallisesti vapaamielinen järjestelmä. Tämän mukaisesti se hajoitti vakiintuneet yhteisöt ja yhdisti ”emansipoituneet” yksilöt keskitetyn hallintomallin pohjalta, jossa nämä jakoivat poliittisen ja monissa tapauksissa jopa kansallisen kulttuurin. Se tunnusti vain yksilöt oikeuksien haltijoina, antoi asukkailleen kansallisuuden, vaati tasa-arvoa (jonka rinnasti yhdenmukaisuuteen) ja esitteli identtisten järjestelmien säätelemien yhdenmukaisten poliittisten yksiköiden luoman homogeenisen laillisuus käsityksen. Kaikilla yksilöillä oli tasavertaiset oikeudet, mikä tarkoittaa samat oikeudet. Ja tämä päti myös alueellisiin yksiköihin, joihin valtio saattoi olla jaettu. Jos yhdelläkään näistä yksiköistä oli omia eriaviä tarpeita tai ne vaativat enemmän tai erilaisia oikeuksia, vaatimuksen katsottiin uhkaavan

tasavertaisuuden periaatetta ja vaatimus joko hylättiin tai siihen suostuttiin vastahakoisesti. Modernilla valtiolla oli itsepintainen taipumus muodostua kansallisvaltioksi, mikä ei ollut yhdeksännentoista vuosisadan uusi ilmiö kuten jotkut historioitsijat ja poliittiset filosofit väittävät, vaan sisäänrakennettuna modernin valtion itseymmärryksessä. Koska valtio vaati kulttuurista ja sosiaalista tasalaatuisuutta välttämättömäksi perustakseen, se on lähes kolmen sadan vuoden ajan yrittänyt muovata koko yhteiskuntaa tähän suuntaan. Tämän vuoksi olemme tottuneet rinnastamaan yhtenäisyyden tasalaatuisuuden kanssa ja tasavertaisuuden samanlaisuuden kanssa, joten tunnemme itsemme moraalisesti ja tunnepitoisesti eksyneiksi, jos kohtaamme syvää ja perustavanlaatuisia erilaisuutta.

Vaikka modernin valtion tapa turvata sosiaalinen ykseys mahdollisti voimavarojen vapauttamisen ja puhui paljon vapauden puolesta, se on kulttuurisesti erikoinen, synnyttää moraalista ja fyysistä väkivaltaa ja sitä on järkevää soveltaa vain sellaiseen yhteiskuntaan, joka jo on yhdenmukainen tai on halukas muuttamaan kulttuurisesti ja sosiaalisesti homogeeniseksi. Suuresti erilaisuutta sisältävissä yhteiskunnissa, kuten Intiassa, Itä-Euroopassa ja monissa osissa Afrikkaa ja Etelä-Amerikkaa, moinen tapa törmää moninaisiin ongelmiin. Jotkut yhteisöt tai ihmisryhmät saattavat kieltäytyä pitämästä itseään yksilöinä tai pelkästään yksilöinä, koska he painottavat yhteisöllisiä tai kollektiivisiksi kutsuttuja oikeuksia. Edelleen, koska eri yhteisöillä saattaa olla erilaisia tarpeita, ne vaativat erilaisia oikeuksia, erilaista valtaa ja erilaisia mahdollisuuksia. Tällaisen moninaisuuden hallitseminen yhdenlaisen tasavertaisuuden nimeen ei ainoastaan herätä vastustusta, vaan kieltää yhteisöiltä myös oman oikeuden. Erilaisilla yhteisöillä on erilaiset tavat ja käytännöt ja joskus saattaa olla vaikeaa päästä yksimielisyyteen yhteisistä laeista, jotka koskettavat kulttuurisesti merkittäviä elämänalueita, kuten avioliittoa, avioeroa, lasten adoptiota ja omaisuuden perimistä. Karl Marx väitti, epäilemättä hiukan liioitellen, että luokkajaon hallitsemassa yhteiskunnassa valtio ei voi olla taloudellisesti puolueeton, vaan se edustaa hienovaraista tapaa institutionalisoida ja laillistaa hallitsevan luokan valta. Samanlainen vaara on kulttuurisesti moninaisessa yhteisössä, jossa neutraaliksi itseään väittävä valtio voi kätkeytyä päätyä toimimaan jonkin kulttuurisen ryhmän puolestapuhujana.

Keskustelumme valossa oman aikamme monikulttuuriset yhteiskunnat ovat historiallisesti ainutlaatuisia ja tuovat esiin senkaltaisia ongelmia, joita niiden esimodernit edeltäjät eivät kohdanneet. Monikulttuuristen yhteiskuntien täytyy

löytää kollektiivisesti hyväksyttäviä ja käyttökelpoisia tapoja sovittaa yhteen sekä yhteisyyden että erilaisuuden vaatimukset. Toisin kuin monet postmodernit ja isänmaattomat kosmopoliitit ovat väittäneet, yhteiskunta tarvitsee yhtenäisyyttä syistä, jotka liittyvät toisiinsa. Ellei yhteiskunta ole yhdistynyt ja pysy koossa, se ei voi toimia kuin yksi yhteisö, jonka on tehtävä yhteisiä kollektiivisesti sitovia päätöksiä tai säädellä ja ratkaista väistämättömiä ristiriitoja yhteisön eri osien välillä. Yhteiskunta tarvitsee myös yhtenäisyyttä ja koossapysymistä voidakseen tarjota idean kollektiivisesta itsetunnosta, rohkaista yhteenkuuluvuuden tunnetta ja kansalaisuutta sekä vaalia yhteisen kansallisen identiteetin henkeä, mitä ilman yhteiskunnan jäseniltä puuttuu keskinäinen luottamus ja hyvä tahto kuin myös halukkuus uhrauksiin ja kompromisseihin yhteisen edun hyväksi.

Samalla kun yhteiskunnan on varmistettava yhtenäisyys ja koossapysyvyys, se ei voi jättää huomiotta erilaisuuden vaatimuksia kolmesta tärkeästä syystä. Määritelmän mukaan erilaisuus on väistämätön tosiasia monikulttuurisen yhteiskunnan elämässä, ja yritykset luopua erilaisuudesta sopeutumisen nimissä eivät ole sen paremmin hyödyllisiä kuin tarkkaan ottaen moraalisesti tai poliittisesti hyväksyttäviekään. Sellaiset yritykset saavat aikaan vastustusta, luovat epävarmuutta, syventävät kulttuurien välisiä epäluuloja ja uhkaavat juuri sitä yhtenäisyyttä, jota sopeutumisen kannattajat etsivät. Lisäksi, kun kulttuurinen yhteisö tuntee itsensä uhatuksi, se joutuu paniikkiin ja sillä on taipumus tulla itsensä riivaamaksi, tukahduttaa sisäiset erot, välttää kaikkea paitsi minimaalista kontaktia toisten kulttuurien kanssa samalla, kun se kylvää ympärilleen fundamentaalista oikeaoppisuutta, joka pirstoo koko yhteiskuntaa ja kalvaa sen koossa pysymistä ja yhtenäisyyttä.

Toiseksi, koska ihmiset ovat syvästi kulttuurinsa muovaamia, vaikka eivät tietenkään ennalta sen määräämiä, kulttuuri on ainakin osittain olennaista heidän identiteetilleen. Kulttuuri identifioi heidät tietynlaisina yksilöinä ja samalla osana tiettyjen ihmisten yhteisöä. Olla sikhi tai arabi tai romani on yhtä kuin olla tietyn yhteisön jäsen ja tuntee yhteenkuuluvuutta sen jäseniin jaetun elämäntavan kautta. Yksilön itsekunnioitus on sen tähden tiiviisti sidoksissa kunnioitukseen, jonka kohteena on kulttuuri, jonka osa itse on. Peruskunnioitus, jonka olemme velkaa kanssaihmisillemme, synnyttää kunnioitusta myös heidän kulttuuriaan ja kulttuurista yhteisöään kohtaan.

Kolmanneksi, kulttuurinen erilaisuus rikastaa ja elävöittää yhteistä elämää ja on toivottavaa koko yhteiskunnan kokonaisuuden kannalta, ei pelkästään vähemmistöyhteisöjen vuoksi. Erilaisuus antaa arvokkaan lisän yhteiskunnan esteettiseen ulottuvaisuuteen, laajentaa moraalisen myötämielisyyden ja mielikuvituksen piiriä sekä rohkaisee kriittiseen itsetarkasteluun. Koska yksikään kulttuuri ei toteuta kaikkea, mikä on arvokasta inhimillisessä elämässä, jokainen tarvitsee toisia korjatakseen väistämättömiä vinoutumiaan, arvostaakseen erityislaatuisuuttaan, estämään pitämästä itseään ihmisen mallina ja syventääkseen ihmisenä olemisen luonnetta ja mahdollisuuksia. Jokainen kulttuuri vaalii tietynlaisia luonteen ominaisuuksia, psykologisia ja moraalisia taipumuksia, tietynlaista mielikuvitusta ja tarvitsee rakentavaa kanssakäymistä toisten kanssa voimistuaakseen, uudistuaakseen ja rikastaakseen itseään. Lyhyesti sanottuna kulttuurinen erilaisuus, koska se on sekä vitaalinen ainesosa inhimillistä vapautta ja hyvinvointia että välttämätön edellytys ihmisen kasvuille, on arvokas sosiaalinen pääoma.

Yksikään monikulttuurinen yhteiskunta ei voi välttää sen paremmin yhteisyyden kuin erilaisuudenkaan vaatimuksia. Koska erilaisilla monikulttuurisilla yhteiskunnilla on erilaiset tarinat ja perinteet, koska ne pitävät sisällään eriasteista erilaisuutta ja kohtaavat erilaisia sisäisiä ja ulkoisia ongelmia, yksi tietty yhteensovittamisen malli ei sovi kaikille. Jokaisen on kehitettävä malli, joka parhaiten vastaa juuri oman yhteiskunnan vaatimuksia ja sopii sen olosuhteisiin. Olipa valittu malli mikä tahansa, se ei todennäköisesti menesty, ellei se pidä kolmea yleistä periaatetta mielessään. Periaatteet eivät ilmeisestikään kuvaa mitään tiettyä mallia ja ovat enimmäkseen suuntaa-antavia suunnitelmia, joiden tarkoitus on auttaa yhteiskuntaa suunnittelemaan sekä realistisia että oikeita vaihtoehtoja.

I

Ensinnäkin, yhtenäisyys ja erilaisuus ovat yhtä lailla tärkeitä, eikä kumpaakaan pitäisi turvata toisen kustannuksella. Jos monikulttuurinen yhteiskunta asettaisi yhtenäisyyden etusijalle ja suhtautuisi siihen kaikkein tärkeimpänä, se aiheuttaisi vain vastustusta, rikkoisi tärkeää ihmisoikeutta vastaan ja siten menetettäisiin erilaisuuden hyötynäkökohdat. Jos tehtäisiin päinvastoin, taannuttaisiin kokoelmaan rinnakkain esiintyviä kulttuurisia ghettoja, jotka olisivat omaan erilaisuutensa piintyneitä ja kykenemättömiä työskentelemään yhteisten

päämäärien hyväksi, ratkaisemaan ristiriitansa ja luomaan laajemman ja rikkaamman identiteetin.

Koska sekä yhteenkuuluvuuden tunne että erilaisuus ovat tärkeitä, molemmat rajoittavat toinen toistaan. Emme sen tähden voi keskittyä pelkästään erilaisuuden rajoituksiin kuten useilla monikulttuurista kirjoittavilla on taipumusta, vaan meidän tulisi kiinnittää huomiomme yhtä lailla yhtenäisyyden rajoittaviin tekijöihin. Jos päättäisimme suhtautua vaatimuksiin yhtenäisyydestä äärimmäisellä tavalla ja vaatia, että kaikkien yhteiskunnan jäsenten tulisi olla yhtä mieltä arvoista ja ihanteista, järjestää sukupolvien väliset ja vanhempien ja lasten suhteet yhtäläisillä tavoilla ja ylipäänsä jakaa kaikkien samaksi käsittämä kansallinen kulttuuri, jättäisimme hyvin vähän tilaa kulttuuriselle erilaisuudelle ja näin yhtenäisyyden tila olisi hyvin haavoittuva ja epävakaa. Päinvastoin taas, jos tekisimme kulttuurisesta erilaisuudesta fetissin, emme jättäisi lainkaan turvallista ja toimivaa tilaa yhtenäisyydelle.

Toiseksi, mitä suurempi ja syvempi erilaisuus yhteiskunnassa on, sitä suurempaa yhtenäisyyttä ja koossapitävää voimaa se vaatii pitääkseen yhteiskunnan koossa ja ravitakseen erilaisuuttaan. Heikosti koottu yhteiskunta tuntee hermostuneisuutta erilaisuuksien läsnäolosta, näkee ne mahdollisina uhkina yhtenäisyydelle ja hengissä säilymiselle. Tällaiselta yhteiskunnalta puuttuu itseluottamusta toivottaa erot tervetulleeksi ja elää niiden kanssa. Äkkiä katsoen tämä vaikuttaa oudolta, sillä vahva yhtenäisyyden tunne saattaa olla vihamielinen erilaisuudelle ja jopa kaivaa maata sen alta. Olemme sen tähden kasvotusten paradoksin kanssa. Monikulttuurinen yhteiskunta vaatii vahvan yhteisyyden tunteen ja kuitenkin juuri se voi heikentää ja jopa kalvaa yhteiskunnan kykyä pitää sisällään erilaisuutta!

Paradoksi on ilmeinen ja nousee esiin vain, koska yhtenäisyys on määritelty kahdella eri tavalla paradoksin eri puoliskoissa. Kun sanomme, että monikulttuurinen yhteiskunta vaatii vahvaa yhtenäisyyden tunnetta, tarkoitamme, että sen jäsenillä tulisi olla vahva keskinäinen yhteenkuuluvuuden tunne ja että heidän tulisi luottaa toinen toisiinsa kyllin paljon tietääkseen, että kaikista erilaisuuksista huolimatta he haluavat jatkaa elämää yhdessä eivätkä tekisi mitään, mikä rikkoisi yhteisön. Kun sanomme, että vahva yhtenäisyys voi kaivaa maata erilaisuuden alta, tarkoitamme, että mikäli monikulttuurinen yhteiskunta vaatii yhdenmukaista yleistä kansallista kulttuuria yhtenäisyytensä perustaksi, se jättää hyvin vähän tilaa erilaisuudelle. Jos voimme näyttää, kuten todellakin voimme,

että monikulttuurinen yhteiskunta voi synnyttää vahvan yhteisyyden tunteen (vahvan yhteenkuuluvuuden ja sitoutumisen merkityksessä) vailla vaatimusta yleisestä ja jaetusta kansallisesta kulttuurista, paradoksi katoaa. Tässä ei ole mitään sinänsä yllättävää, sillä se on yleinen kokemus monilla elämän poluilla. Perheenjäsenet eivät ainoastaan siedä toisiaan, vaan iloitsevat syvistä eroavaisuuksistaan sekä luonteenpiirteissään että kiinnostuksen kohteissaan, sillä he ovat tarpeeksi sitoutuneet toisiinsa, joten toisten erilaisuus ei uhkaa heitä. Tämä koskee myös ystäviä, poliittisia puolueita ja jopa laajempia organisaatioita.

Monikulttuurisen yhteiskunnan täytyy siis löytää keinoja kehittää vahva keskinäinen sitoutuneisuus ja yhteenkuuluvuuden tunne ilman, että samalla vaaditaan yhteistä kansallista kulttuuria tai arvojen, aatteiden ja merkittävien sosiaalisten suhteiden organisoimisen yhdenmukaistamista. Tässä suhteessa monikulttuurisesti järjestäytynyt valtio eroaa olennaisesti pitkään tunnetusta kansallisvaltiosta. Jälkimmäinen laskee valtion yhtenäisyyden kulttuurin yhdenmukaisuuden varaan. Tämä vaihtoehto on poissuljettu monikulttuurisessa yhteiskunnassa, jonka yhtenäisyys ei voi olla peräisin kulttuurisesta yhdenmukaisuudesta vaan kulttuurisesta erilaisuudesta. Tällaisen yhteiskunnan ei tarvitse vastustaa ja pelätä kulttuurisia eroavaisuuksia vaan se voi kääntää ne voimavaraksi. Sen yhtenäisyys on yhtä vahva kuin kansallisvaltiossa, mutta se on syntynyt eri tavalla ja sen luonne ja rakenne on hyvin erilainen.

Kolmanneksi, monikulttuurisessa yhteiskunnassa yhtenäisyyden ja erilaisuuden tulisi olla dialektisessa suhteessa toisiinsa nähden, jolloin yhtenäisyys lepää erilaisuuden varassa ja saa siitä ravintonsa ja erilaisuus on yhtenäisyyden sisällä ja sen kautta säänneltyä. Liberaali käsitys siitä, kuinka elämänalueet jaetaan siten, että yhtenäisyyttä vaaditaan julkisessa elämässä ja erilaisuus on rajoitettu koskemaan vain yksityistä todellisuutta, ei toimi edes yksikulttuurisessa yhteiskunnassa ja se aiheuttaa todellista vahinkoa monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Koska kulttuuriset erot ovat syvällä ja koskettavat kaikkia elämän alueita, mukaan lukien politiikan, ei ole olemassa ylikulttuurista julkista todellisuutta, johon yhtenäisyys voitaisiin sijoittaa. Samoin yritys yhdistää yksikulttuurinen julkinen todellisuus monikulttuuristen yksityisten todellisuuksien kanssa kaivaa maata jälkimmäisten alta. Jokaisessa yhteiskunnassa julkinen todellisuus nauttii huomattavaa kunnioitusta ja etuoikeutta, jotka yleisesti ottaen painavat vaa'assa enemmän kuin yksityinen todellisuus.

Kun yksi kulttuuri tunnustetaan julkisesti ja samalla se saa ilmiön poliittisissa instituutioissa ja käytännöissä, sitä aletaan pitää yhteiskunnan virallisena kulttuurina, ilmaisuna kollektiivisesta identiteetistä. Näin se vaatii määräävää asemaa, valtaa ja määräysvaltaa julkisiin voimavaroihin. Vastaavasti poissuljetut kulttuurit aletaan nähdä marginaalisina, sivuun työnnettyinä, jopa poikkeavina ja alempiarvoisina, kelvollisina harjoitettaviksi vain yhteiskunnan julkisen katseen ulkopuolella, perhepiirin yksityisyydessä ja pienissä yhteisöissä. Kun julkinen todellisuus ylistää samanmukaisuutta, erilaisuudella on taipumus tulla arvottomaksi koko yhteiskunnassa.

Arvostuksen, vallan, voimavarojen ja kollektiivisen rohkaisun puutteessa vähemmistökulttuurit kärsivät usein vastuista, jotka ovat tahattomia ja rakenteellisia. Vähemmistökulttuurit säilyvät hengissä vain suurten ponnistusten voimasta. Niiden jäsenet, erityisesti nuoret, joiden juuret vanhempiensa kulttuurissa ovat hauraat ja pinnalliset, ovat taipuvaisia tuntemaan olonsa hermostuneiksi ja päätyvät helposti kritiikittömän sopeutumisen tielle. Maahanmuuttajien vanhempi sukupolvi on huomannut, että monet nuorista ovat tunteneet olonsa syvästi vaivautuneeksi, kun heidän vanhempansa puhuivat omaa kieltään, pukeutuivat eri tavalla tai harjoittivat perinteistä uskontoaan, viettivät häitä tai muita seremonioita julkisesti; ajan mittaan nuoret tukahduttivat identiteettinsä julkista ilmaisemista ja päätyivät menettämään kielensä sekä kulttuurinsa voiman. Tämä surullinen ilmiö edelleen leimaa monia vähemmistöjä. Muutama vuosi sitten matkustin Lontoosta Hulliin ja istuin vastapäätä vanhempaa pakistanilaista pariskuntaa ja heidän murrosikäisen tyttärensä vieressä. Kun täpötäysi juna lähti liikkeelle King's Crossin asemalta, vanhemmat alkoivat puhua urdua. Tyttö muuttui levottomaksi ja hermostuneeksi ja alkoi elehtiä vanhemmilleen oudosti. Kun nämä jatkoivat keskusteluaan vielä muutaman minuutin, tytär nojautui pöydän yli ja käski heitä sulkemaan suunsa. Kun hämmentynyt äiti kysyi selitystä, tyttö kivahti takaisin: 'Aivan kuten et esittele tiettyjä ruumiinosiasi julkisuudessa, et puhu *tuota* kieltä julkisuudessa.' Vaikkei kukaan oletettavasti ollut opettanut asiaa hänelle, hän tiesi, että julkinen todellisuus kuuluu valkoisille ja että vain heidän kielensä, tapansa, kehonkielensä ja puhetapansa ovat asianmukaisia; etniset identiteetit sopivat ainoastaan yksityiseen todellisuuteen.

Yhteiskunnassa, jossa yksi kulttuuri on dominoiva, suvaitsevaisuus yksin ei riitä takaamaan erilaisuutta. Monikulttuurisen yhteiskunnan ei tarvitse välttämättä

allekirjoittaa kaikkia vähemmistöjen arvoja ja käytäntöjä, mutta sen tulisi etsiä keinoja toivottaa vähemmistökulttuurit tervetulleiksi ja arvossapidetyiksi. Vähemmistöjen läsnäolo tulisi sisällyttää yhteiskunnan omaan määritelmään ja sen julkisen todellisuuden tulisi rakentua monikulttuurisuuden linjoja noudattaen. Monikulttuurisuuteen perustunut julkinen ja yksityinen todellisuus ylläpitävät toinen toisiaan ja sallivat kulttuurisen moninaisuuden hengen liikkua vaivatta elämän eri alueilla ja ruokkia monikulttuurista eetosta koko yhteiskunnassa. Kun yhtenäisyys ja erilaisuus ovat integroituneet tällä tavoin, yhtenäisyys ei jää abstraktiksi ja passiiviseksi eikä erilaisuus johda pirstoutumiseen ja eristäytymiseen.

Jos monikulttuurisen yhteiskunnan on tarkoitus saattaa yhteen tasavertaisesti tunnustetut yhtenäisyyden ja erilaisuuden tarpeet, sen täytyy suhtautua molempiin dialektisesti ja välttää rinnastamasta yhtenäisyyttä yhdenmukaisuuteen. Onko tämä mahdollista ja miten? Historialliset kokemukset monikulttuurisista yhteiskunnista puhuvat seuraavien viiden periaatteen puolesta.

II

Ensimmäiseksi, monikulttuurisen yhteiskunnan on annettava sen osana oleville kulttuurisille yhteisöille kulttuurinen ja poliittinen asema ja voitettava puolelleen niiden lojaalisuus ja kiitollisuus. Tätä ei voi saada aikaan, ellei kaikkia kohdella tasavertaisina ja keskenään arvostettuina yhteiskunnan jäseninä. Vähemmistöihin ei tulisi suunnata harkittua tai tahatonta sortoa työllisyyden, asutuksen, koulutuksen, taloudellisen tuen, julkisissa virastoissa asioimisen ja muun vastaavan muodoissa, vaan vähemmistöjä tulisi auttaa pääsemään eroon esteistä, jotka juontuvat joko kulttuurisista eroista tai menneisyyteen perustuvasta epäoikeudenmukaisuudesta tai syrjinnästä. Vähemmistöihin kuuluvia tulisi kohdella myös yhdenvertaisen kunnioittavasti. Jos he joutuvat loukkaavien stereotyyppien kohteeksi, jos heistä tehdään halventavien viitsien aiheita ja heihin suhtaudutaan epäluuloisesti, he menettävät omanarvontuntonsa ja itsekunnioituksensa, tuntevat itsensä alennetuiksi ja pysyvät ulkopuolisina. Tasavertaisen kunnioituksen vaatimus on keskeinen yksilön arvokkuuden tunteelle ja ulottuu paljon laajemmalle kuin tavanomaiset käsitykset huomioonottamisesta ja yhtäläisistä mahdollisuuksista.

Monikulttuurisen yhteiskunnan pitäisi varmistaa, että sen kulttuuriset yhteisöt pystyvät säilyttämään ja siirtämään eteenpäin kulttuurista perintöään sisällyttämällä siihen kielensä, historiansa ja uskontonsa. Tämä antaa yhteisöille turvallisuuden tunteen, edesauttaa hyvää tahtoa ja kiitollisuutta, antaa keinot olla tekemisissä toisten kanssa rentoutuneesti ja auttaa luomaan monimuotoista yhteistä kulttuuria. Jotkut vähemmistöjen arvoista ja käytännöistä kuten moniavioisuus, pakkoavioliitot, seksismi ja naisten ympärileikkaus eivät ilmeisesti ole hyväksyttävissä; laajemman yhteiskunnan tulisi osoittaa, miksi tiettyjä piirteitä ei voi hyväksyä ja siten rakentaa sekä vahvistaa sopivaa konsensusta. Tämä on kuitenkin aivan eri asia kuin pyytää vähemmistöjä kieltämään omat kulttuuriset identiteettinsä, jotta he voisivat saavuttaa hyväksynnän. Identiteetti on yhtä sen tunteen kanssa, keitä he ovat, identiteetit ruokkivat itsekunnioitusta ja yhteisöllisyyden tunnetta ja tuottavat ne voimavarat, joihin he nojaavat löytääkseen oikean paikan yhteiskunnassa.

Vähemmistöllä on oltava oikeus säilyttää ja jättää perinnöksi kulttuuriaan ja tämän kunnioitus voi saada monenlaisia muotoja. Vähemmistöille voidaan taata oikeus hoitaa sisäiset asiansa kunhan ne eivät alista omia jäseniään. Heidän täytyisi myös antaa vapaasti muodostaa omia kulttuurisia, kasvatuksellisia ja muita instituutioita, organisoida kirjallisia, taiteellisia, urheilullisia ja muita tapahtumia ja muodostaa museoita ja tiedollisia yhteenliittymiä siinä määrin valtion avustuksella kuin he tarvitsevat ja kuinka he voivat oikeutetusti edellyttää. Kulttuuriset erot tulisi ottaa huomioon myös julkisten asioiden toimeenpanossa ja lainsäädännössä täsmällisen sanamuodon kautta. Jotkut vähemmistölapset saattavat haluta käyttää huivia koulussa tai kieltäytyä osallistumasta tiettyihin urheilulajeihin tai syömästä tietynlaista ruokaa; jotkut vähemmistöön kuuluvat naiset eivät halua luopua perinteisistä puvuistaan työskennellessään sairaalassa, kaupoissa ja muissa julkisissa tiloissa; jotkut miehet saattavat pyytää mahdollisuutta rukoilla työaikana tai vapaata yhteisöllistä rukousta varten tai vapaapäivää uskonnollisina pyhinä. Jos nämä ja muut vaatimukset eivät ole silminnähden kohtuuttomia tai liian kalliita toteuttaa, niihin pitäisi suhtautua kunnioituksella. Monet Länsi-Euroopan maat ovat ottaneet kiitettäviä askeleita tähän suuntaan vastauksena vähemmistöjen painostukselle ja toisaalta kiinnostuksesta vähemmistön tarpeisiin.

Jos kulttuurinen yhteisö on keskittynyt alueellisesti, sen autonomia saattaa vaatia oikeuksia ja valtaa, joita ei sallita muille yhteisöille. Meach Laken sopimuksella

Kanada tunnusti Quebecin "erityiseksi yhteisöksi" ja antoi sille valtaa, jota ei suotu muille provinseille, Malesian perustuslaki antoi Borneolle "erityisaseman" ja Intia myöntyi erityisoikeuksiin joidenkin koillisten valtioiden ja Kashmirin suhteen; nämä maat osoittivat huomattavaa poliittista viisautta. Tyypillisen läntisten lainoppineiden ja poliittisten filosofien määrittelemän valtioteorian mukaan nämä maat olivat valmiita ottamaan haasteen rikkoakseen tasavertaisuuden periaatetta vastaan. Kuitenkin näiden erillismääräysten kirjoittajat oikeutetusti päättelivät, että joskus muodollinen tasavertaisuus johtaa tosiasialliseen epätasa-arvoon ja rikkoo oikeudenmukaisuutta vastaan. Jopa oikeus, vaikka onkin tärkeä poliittinen arvo, täytyy uudelleen arvioida suhteessa sellaisiin poliittisiin arvoihin kuin pysyvyyteen, yhteiskuntajärjestykseen ja erilaisuuden edistämiseen; kaikille kansalaisille on suotava kulttuurinen tukipilari yhteiskunnan sisällä.

Kansalaiset rakentavat keskinäisen sitoutumisen ja yhteenkuuluvuuden tunteen työskentelemällä ja toimimalla yhdessä. Sen tähden on elintärkeää, että poliittisten instituutioiden tulisi luoda sopivia mahdollisuuksia yhteistoimintaan. Poliittisten puolueiden tulisi rohkaista kulttuurien väliseen yhteistyöhön ja kerätä tukijansa, jäsenensä ja edustajansa kaikista etnisistä ja uskonnollisista yhteisöistä. Siviilihallinnon, tuomarikunnan, lainlaatijoiden, toimeenpanevien elinten ja muiden instituutioiden tulisi rohkaista vähemmistöjen osallistumista. Vaikka ihanteellisesti tämän pitäisi toimia ansioiden perusteella, osallistamisella voi tässä olla myös sijansa. Jälkimmäinen osoittaa, että vähemmistön osallistumista ja panosta arvostetaan koko yhteiskunnassa. Osallistaminen auttaa korjaamaan sukupolvien yli ulottuvia epäkohtia, turvaa mahdollisuuksien tasavertaisuutta ja edesauttaa sosiaalista integraatiota. Se tuo yhteen eri yhteisöjä, synnyttää yhteistyön ja keskinäisen ymmärtämisen tapoja ja mahdollistaa julkisten asioiden hoidon erilaisten kulttuuristen vaatimusten valossa. Tämä on laajasti demonstroitu Intian ja Yhdysvaltojen kokemusten kautta, joissa vahvistavan toiminnan politiikkaa on harjoitettu vuosisatoja. Sen kasvava torjunta Yhdysvalloissa viime vuosina on jo alkanut johtaa rodulliseen erotteluun työpaikoilla ja korkeammassa koulutuksessa, mikä ennustaa vaikeuksia maan tulevaisuudelle.

Toiseksi, yhteisöjen väliset suhteet muodostuvat monista eri tekijöistä, joista materiaaliset edut, poliittinen valta ja menneisyyteen liittyvät muistot ovat kaikkein tärkeimpiä. Jos yhteisö on aineellisesti huono-osainen niin absoluuttisesti kuin suhteellisestikin ja samalla se on pakotettu kantamaan

kohtuutonta modernisaation taakkaa ja väistämättömiä teknologian aiheuttamia muutoksia, yhteisö tuntee tulleen epäoikeudenmukaisesti kohdelluksi ja sillä on vähän, mihin tukeutua yhteiskunnassa. Aineelliset epäkohdat vaikuttavat sen elämänmuutoksiin, ajattelutapoihin, koulutukseen pääsyyn ja itsekunnioitukseen. Epäedullisessa asemassa oleva ryhmä joutuu valtavirran ulkopuolelle ja viettää omaa elämäänsä yhteiskunnan reunamilla. Jos kyseessä sattuu olemaan kulttuurisesti eriytynyt yhteisö, ulkopuolisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden tunne yhdistyvät ja aiheuttavat syvän kaunan, vieraantumisen ja vihamielisyyden tunteen laajempaa yhteiskuntaa kohtaan. Sillä ei ole minkäänlaista sitoutumista yhteiskuntaan eikä se tunne kuuluvansa siihen. Koska ryhmä on marginaalinen, eikä toimi yhdessä eikä tasavertaisesti valtavirtaa edustavien kanssa, myös valtavirta alkaa nähdä sen tuonkaltaisena. Sen tähden on ehdottoman tärkeää varmistaa, että monikulttuurisessa yhteiskunnassa yksikään ryhmä ei joudu järjestelmällisesti syrjityksi ja että hyvinvoinnin hedelmät jaetaan tasapuolisesti.

Pääsy poliittiseen valtaan on tärkeää sekä ryhmän kokeman arvostuksen ja tehokkuuden takia kuin myös siksi, että ryhmällä on oltava vaikutus omiin taloudellisiin ja muihin etuihinsa. Äänioikeus on ilmeisen tärkeä, minkä tähden useimmissa yhteiskunnissa alistetut tai vähemmistöyhteisöt ovat yleisesti ottaen demokratian innokkaimpia kannattajia. Äänestyksellä on kuitenkin rajoitettu arvo, koska sen harjoittaminen on mahdollista vain joka neljäs tai viides vuosi ja koska vähemmistöt usein jyrätään yhdistyneen enemmistön voimalla. Sen tähden vähemmistöä täytyy tukea toisin tavoin antamalla sille osansa vallasta.

Määräysvallan ja toimintojen hajauttaminen auttaa, kuten tehtiin Espanjan perustuslaissa vuodelta 1978 kenraali Francon bruttaalin keskittyneen hallintakauden jälkeen. Kaikki ristiriidat eivät siten etsi ratkaisua keskushallinnosta ja muodostu siten taistelun lähteeksi hallitsevan ja vähemmistöyhteisöjen välille. Hajauttaminen antaa mahdollisuuden monenlaisille hallintoyksiköille ja laajentaa vähemmistöjen pääsyä osallistumaan niihin. Hajauttaminen sallii eri alueiden kehittää itselleen sopivat monikulttuurisen yhteistyön muodot ja siten rikastaa kansallista kokemusta. Kuten aikaisemmin totesimme, poliittisten puolueiden tulee laajentaa ja erilaistaa kannattajakuntaansa ja aktiivisesti rekrytoida vähemmistöyhteisöjä. Valtion pääinstituutioiden tulee toimia samoin. Joskus apua on myös siitä, että vähemmistöille annetaan erityinen konsultoiva rooli niissä asioissa, jotka olennaisesti koskevat heidän kulttuurisia etujaan ja erityistilanteissa heille on taattava veto-oikeus. Hollantilainen

tukiverkoston järjestelmä, ranskalainen aluehallinto, ruotsalainen vähemmistöjen konsultointijärjestelmä, ja Israelin ja Intian sitoumus olla muuttamatta vähemmistöjen tapoja ilman heidän nimenomaista suostumustaan ovat kaikki hyviä esimerkkejä tästä.

Etniset ja uskonnolliset ristiriidat kukoistavat menneistä vääryyksistä muistuttavien todellisten tai kuviteltujen kuvien varassa. Mitä katkerammat muistot, sitä vaikeammin käsiteltävät ristiriidat ja sitä heikommat ovat mahdollisuudet korjata yhteisöjen väliset suhteet normaaleiksi. Sen tähden monikulttuuriselle yhteiskunnalle on elintärkeää ratkaista ristiriidat oikeudenmukaisesti ja humaaniin tapaan ja ehkäistä tuskallisten muistojen kasaantuminen tulevaisuudessa. Mitä tulee menneisyydestä perittyihin muistoihin, jokaisen yhteiskunnan, erityisesti monikulttuurisen yhteiskunnan, täytyy löytää keinot rauhoittaa piinaavien ajatusten täyttämä tietoisuus tai menneisyyteen liittyvät uhrit, tekemällä menneisyydestä siedettävä kaikille, luotsaten väylä keskinäiselle sovinnolle. Sopivasti nimetty *Totuus ja sovintokomissio* Etelä-Afrikassa on erinomainen esimerkki tästä. Komissio ei etsi totuutta rangaistakseen syyllisiä, eikä se etsi sovintoa aitojen mutta tyhjien hyväntahdoneleiden kautta. Se näyttää toteen ja tuo julkisuuteen menneet väärinkäytökset, vaatii niiden harjoittajat myöntämään syyllisyytensä ja osoittamaan katumusta ja käyttää tilaisuutta varmistaakseen sovinnon heidän ja heidän uhriensa, kuolleiden tai elävien välillä. Vaikka presidentti Clintonin taannoinen halukkuus pyytää anteeksi Amerikan alkuperäisasukkailta on verrattain rajallinen ele, se kuitenkin edustaa yhdenlaista tapaa parantaa menneisyyden haavoja monikulttuurisessa yhteiskunnassa.

Kolmanneksi, valtion instituutioilla on elintärkeä osa keskinäisen yhteenkuuluvuuden tunteen synnyttäjänä monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Valtion instituutiot ylittävät kulttuurisia rajoja, vaikuttavat syvästi kaikkien kansalaisten etuihin ja suuntaavat katseen kollektiiviseen elämään. Todellinen tai oletettava kulttuuristen ennakkoluulojen ja fanaattisuuden vaara vaanii monikulttuurisen yhteiskunnan kaikilla elämän alueilla, joten valtion osallisuus on jopa tärkeämpää kuin kulttuurisesti homogeenisissa yhteiskunnissa. Jos eri yhteisöt eivät voi olla varmoja, että valtio takaa oikeuden tapahtuvan, niille ei jää muuta vaihtoehtoa kuin ottaa laki omiin käsiinsä eikä niitä voi syyttää näin toimimisesta. Kun auktoriteetti kuuluu olennaisesti viranomaisille ja on perimmiltään johdettu maan perustuslaista, oikeutus perustuslakiin kumpuaa

kansan luottamuksesta ja halusta tukea lakia. Toisin kuin auktoriteetti, oikeutus täytyy voittaa päivittäin vakuuttamalla, että auktoriteettiasemassa olevat harjoittavat lakia oikeudenmukaisesti ja puolueettomasti. Valtio menettää laillisuutensa, kun sen järjestelmät toimivat puolueellisesti ja käyttäytyvät ennakkoluuloisesti tukien yhtä ryhmää toisen kustannuksella, reagoiden voimakkaasti yhden ryhmän vähäisiin rikkomuksiin, mutta ummistaen silmänsä toisen ryhmän vakavilta väärinkäytöksiltä. Modernissa valtiossa neljä järjestelmää muodostavat sen ytimen: siviilihallinto, poliisi, armeija ja oikeuslaitos. Ne muodostavat sen, mitä Hegel oikeutetusti kutsui universaaliksi luokaksi, jossa saavat muotonsa, toteutuksensa ja elämänsä valtioon kuuluvat normit. Sen tähden onkin olennaista, että näiden instituutioiden henkilökunnat koostuvat ansioituneista ja lahjomattomista yksilöistä, ja että heidän auktoriteetin käyttöönsä säätelevät selkeästi määritellyt menettelytavat, että heidän toimintansa on epäilysten yläpuolella, sekä että heidän puolueellisesta toiminnastaan seuraavat mitä ankarimmat rangaistukset. Kun puhumme valtiorakennelmasta, tarkoitamme, että näiden instituutioiden tulisi väsymättä harjoittaa tarkoituksenmukaista ammatillista eetosta ja olla lujasti eristettynä kaikenlaisesta puolueellisesta etnisestä, uskonnollisesta ja kulttuurisesta painostuksesta. On vaikea ajatella yhtäkään monikulttuurista yhteiskuntaa, jonka monet ongelmat ja tragediat eivät johtuisi valtion instituutioiden räikeästä puolueellisuudesta.

Neljänneksi, koska erilaisuudet ovat jokapäiväisiä kokemuksia ja syvälle sisään kirjoitettuna jokaiseen muodolliseen ja epämuodolliseen kohtaamiseen monikulttuurisessa yhteiskunnassa, kohtaamisen joustava kulku ja selviytyminen siinä vaatii jokaiselta psykologisten ja moraalisten voimavarojen hankkimista. Kenenkään ei tulisi tuntea itseään uhatuksi erilaisuuden takia, vaan jokaisen olisi voitava myönteisesti kunnioittaa ja jopa vaalia erilaisuuttaan. Ihmiset eivät voi toimia näin, jos pitävät erilaisuuttaan patologisena hairahduksena normeista, joista ei voi keskustella; heidän on voitava nähdä erilaisuutensa normaalina ja oikeutettuna ja tapana lisätä inhimillistä vapautta, järjellisyttä ja hyvinvointia jokaisen eduksi. Yhteiskunnan jäsenet eivät voi ottaa tällaista näkökulmaa erilaisuuteen ilman, että ottavat avoimen ja kriittisen asenteen omaan identiteettiinsä. Tämä onnistuu vasta, kun he tunnustavat, etteivät heidän elämän- ja ajattelutapansa edusta viimeistä sanaa inhimillisessä viisaudessa, että heilläkin on omat ennakkoluulonsa ja rajoituksensa ja että he hyötyvät suuresti myötämielisestä vuorovaikutuksesta ja pelkästään jo toistensa läsnäolosta ja että heidän tulisi kunnioittaa ja rakastaa eroavaisuuksia.

Jacques Derrida on valottanut hyvin kaksijakoista ajattelutapaa, joka on ollut vallassa vuosisatoja, ja sitä taas on voimistanut kolme vuosisataa kestänyt kolonialismin aika ja kansallisvaltion yhtenäistävä vaikutus; niinpä länsimaissa ja jopa muuallakin monilla ihmisillä on suuria vaikeuksia arvostaa erilaisuutta. Heille kaikki on joko modernia tai esimodernia, vapaamielistä tai ennakkoluuloista, järkipäistä tai taikauskosta, edistyksellistä tai taantumuksellista, ja ne ajattelun ja elämisen tavat, jotka sopivat ensimmäisiin kategorioihin edellä luetelluista pareista, ovat kannatettavia ja jälkimmäiset harhaanjohtavia. Koska erilaisuus on patologisoitu ja siihen suhtaudutaan uhkana identiteetille, näistä ihmisistä tuntuu, että heidän identiteettinsä on parhaiten turvattu välttämällä kaikkea kontaktia normista poikkeavien kanssa mutta erityisesti julistamalla sota poikkeavaa vastaan. Tällaisessa valikoivassa identiteetin näkemyksessä erilainen ei edusta pelkästään ”toista” vaan vihamielistä toista, vihollista.

Monikulttuurinen yhteiskunta vaatii täysin erilaista näkökulmaa identiteettiin ja eroihin. Identiteettiä ei pitäisi nähdä homogeenisena ja muuttumattomana, koska siinä tapauksessa se pelkää eikä voi sietää erilaisuutta. Identiteetin tulisi olla avoin ja itsekriittinen, ei lukkoon lyöty ja suljettu, vaan tunnusteleva ja herkkä erilaisuuksille itsessä. Kun identiteetti on sovussa omien sisäisten erilaisuuksien kanssa, se on sovussa ulkoisen erilaisuuden kanssa ja näkee sen osana samaa kokonaisuutta. Tällainen asenne tarjoaa kutsun syville kulttuurisille muutoksille siinä, miten määrittelemme vaihtelevat identiteettimme. Aikaisemmin mainituista syistä johtuen monikulttuurinen yhteiskunta merkitsee uutta ajanjaksoa historiassa ja vaatii paitsi sopivia poliittisia järjestelmiä ja rakenteita myös uudenlaisia asenteita ja hyveitä ja epäilemättä perusteellista kulttuurista ja psykologista muutosta. Vaikka tämä suunnaton tehtävä on yksittäisen yhteiskunnan mahdollisuuksien ulottumattomissa, jokainen voi ottaa pieniä askelia siihen suuntaan ja antaa panoksensa uuden kulttuurin luomiseen.

Monikulttuurinen kasvatus on eräs sellainen askel. Jokainen yhteiskunta ylläpitää ja kasvattaa itseään koulutusjärjestelmän avulla, eikä monikulttuurinen yhteiskunta ole tässä suhteessa mikään poikkeus. Aivan kuten kansallisvaltio lujitti itseään liittämällä tulevat kansalaisensa kansalliseen kulttuuriin sopivan historiankirjoituksen, kirjallisuuden ja muun vastaavan kautta, monikulttuurinen yhteiskunta ei voi kukoistaa ilman hyvin laadittua monikulttuurista kasvatusta.

Sellaisen kasvatuksen tarkoitus ei ole tunkea oppilaan päähän keinotekoista tietoa eri kulttuureista ja niiden historiasta, eikä viedä häneltä omaa itseluottamusta, vaan auttaa häntä kehittämään sekä avoin että itsekriittinen identiteetti ja syvä erilaisuuksien kunnioitus ja rakkaus erilaisuuteen. Kasvatuksen tulisi saada hänet arvostamaan ja saavuttamaan laajasti erilaisten ajattelu- ja elämäntapojen henkeä, jonka ihmiskunta on hylännyt vuosisadoiksi, näkemään oman ainutlaatuisuutensa ja vahvuutensa yhtä hyvin kuin rajoituksensa sekä pysymään avoimena luovalle ja rakentavalle kohtaamiselle toisten kanssa. Sellaista päämäärää ei ilmeisestikään voida saavuttaa, ellei historian kirjoja, sosiaali- ja uskontotieteitä, siviilihallintoa ja maantiedettä kirjoiteta oikeassa hengessä. Vaikka paljon jää vielä toivomisen varaa, kokeilut tällä alalla esimerkiksi Kanadassa, Australiassa ja joissakin osissa Yhdysvaltoja ovat kaikki askeleita oikeaan suuntaan.

Viidenneksi, kasvattaakseen yhteenkuuluvuuden tunnetta erilaisten yhteisöjen välillä ja auttaakseen niitä liittymään toisiinsa ja laajempaan yhteiskuntaan, monikulttuurisen yhteiskunnan tulisi määrittellä identiteettinsä siten, ettei yhtäkään yhteisöä suljeta ulkopuolelle tai jätetä vaille oikeutusta. Kiistat kansallisesta identiteetistä koskevat pääasiallisesti sitä, kuka kuuluu yhteisöön ja kuka ei, kuka on oikeutettu ja arvostettu osa sitä ja kuka ei. Kun malesialaiset väittelevät, onko heidän maansa malaijilainen Malesia kuten enemmistö väittää, vaiko malesialainen Malesia niin kuin loput ja erityisesti vähemmistö tekee, he väittelevät siitä merkityksestä, joka malaijilaiselle yhteisölle annetaan. ”Malaijilainen Malesia” tekee malaijilaiset maan ainoiksi laillisiksi haltijoiksi ja kohtelee kiinalaisia, intialaisia ja muita toisen luokan kansalaisina, epäilemättä suoden täyden laillisen suojan mutta ei tasavertaista osallisuutta maan identiteetin määrittelyssä. Väittelyt arabialaisen Sudanin edustajien ja afrikkalaisen Sudanin välillä, kristittyjen libanonilaisten ja muslimi-libanonilaisten, algerialaisen Algerian ja arabi-muslimi Algerian, valkoisen ja kristityn Britannian ja monietnisen Britannian, ja hindu-Intian ja intialaisen Intian välillä pitävät sisällään samankaltaista vastavoimaa. Jokaisessa tapauksessa toinen osapuoli tarjoaa poissulkevaa ja toinen kaikki sisälleen sulkevaa määritelmää kansallisesta identiteetistä. Poissulkeva määritelmä, jota yleisesti kannattaa hallitseva ryhmä, vieraannuttaa vähemmistöt ja jopa jotkut hallitsevan ryhmän osat ja heikentää yleistä yhteenkuuluvuuden tunnetta. Ihmisryhmä, jolta yhteiskunta kieltää poliittisen ja moraalisen oikeutuksen itse-määrittelynsä nojalla, ei voi tuntea olevansa osa yhteiskuntaa.

Yhteiskunnan kansallinen identiteetti ei ruumiillistu ja tule ravituksi vain sen itsemääräyksen pohjalta vaan myös sellaisten kollektiivista itseilmaisua kuvaavien tunneperäisten symbolien kuin kansallishymnin, lipun, kansallisten seremonioiden, poliittisten rituaalien ja kuolleiden sankarien monumenttien kautta. Symbolit mobilisoivat poliittiset tunteet, vetävät ihmisiä kokoon yhteisen itse-tunnistuksen teoissa, synnyttävät ja vahvistavat tietoisuutta kollektiivisesta ”meistä”, ja symboleilla on elintärkeä osa vahvan keskinäisen sitoutumisen ja yhteenkuuluvuuden rakentumisessa. Sen tähden olisi tärkeää, että aina, kun on tarkoituksenmukaista, yhteiskunnan monikulttuurista luonnetta tulisi korostaa ja suoda sopivaa julkista tunnustusta sen osana oleville yhteisöille. Prinssi Charles ilmaisi asian hyvin sanoessaan, että monarkkina hän haluaisi olla ”Uskon puolustaja” (Defender of Faith) tarkoittaen kaikkia uskontoja Britanniassa, ennemminkin kuin tietyn (anglikaanisen kirkon) uskon, kuten tilanne tällä hetkellä on. Sama monikulttuurinen henki teki työtään, kun julkista seremoniaa Kansainyhteisön muistopäivänä Britanniassa muutettiin siten, että siihen sisällytettiin moniuskoinen jumalanpalvelus, samoin kun vasta itsenäistynyt Intia otti lippuunsa islamin vihreän värin ja kun Kanadan lippuun valittiin vaahteranlehti, molemmat kulttuurisesti neutraaleja ja kansallisesti edustavia symboleita niiden identiteetille. Vaikkakin nämä eleet ovat toisarvoisia jollakin tasolla, eleillä on tärkeä osa yhteiskunnan monikulttuurisessa eetosessa ja pyrkimyksissä.

Jos monikulttuurinen yhteiskunta kulkisi ehdottamaani suuntaan, sen olisi mahdollista jalostaa vahva keskinäinen yhteenkuuluvuuden tunne vaatimatta yhteistä kansallista kulttuuria. Se vaalisi sekä yhtenäisyyttä että erilaisuutta. Ja sen yhtenäisyys kasvaisi ja tulisi jatkuvasti ravituksi erilaisuudesta, ikään kuin erilaisuus sijaitisi ja olisi suojeltu ja säädelty yhtenäisyyden kehyksessä. Sen yhtenäisyys ei olisi muodollista, abstraktia tai vailla energiaa, vaan siinä olisi suurta moraalista, poliittista ja kulttuurista syvyyttä. Eikä sen erilaisuus olisi passiivista, äänetöntä ja ghattoutunutta vaan ulospäin suuntautuvaa, vuorovaikutteista ja kykeneväistä luomaan rikasta ja monimuotoista kollektiivista kulttuuria. Sellainen monikulttuurinen yhteiskunta on yhtenäinen mutta ei yhteen sulautunut, tarjoaa yhtenäisyyden ilman yhdenmukaisuutta, jakaa sekä yhteenkuuluvuuden tunteen että pitää sisällään laajan kirjon erilaisuutta ja tarjoaa niin paljon järjestystä kuin on tarpeellista, jotta voi toimia tehokkaasti. Se jakaa yhteisen kollektiivisen kulttuurin, joka heijastuu yhtäläillä politiikassa, siviilihallinnossa, henkilökohtaisessa ja muussa elämän alueissa. Toisin kuin

homogeeninen, ylitsevyöryvä ja passiivisesti vastaanotettu nationalistisen mielikuvituksen kulttuuri, monikulttuurisen yhteiskunnan kulttuuri on monimuotoinen, avoin, jatkuvasti uudelleen muodostettu, jossa eri osista muodostuvat yhteisöt löytävät vastakaikunsa ja johon ne voivat innolla samaistua.

III

Monikulttuurisia yhteiskuntia kautta maailman luonnehtivat jännitteet, levottomuus, epävakaus, epäjärjestys ja jopa väkivalta. Koska ne ovat suhteellisen uusi ilmiö, historia tarjoaa vain rajallista ohjausta siihen, mitkä olisivat parhaat tavat tulla toimeen niitä kohtaavien ongelmien kanssa. UNESCOlla on sen tähden elintärkeä osa sekä olemassa olevien ideoiden selvittelytoimistona että uusien katalysaattorina. Ehdotan, että sen tulisi suunnitella yleinen ohjelma, johon sisältyisi, mitä seuraavassa esitän.

Ensinnäkin, eri puolilla maailmaa on käynnissä lukuisia mielenkiintoisia rakenteellisia, kulttuurisia, kasvatuksellisia ja muita kokeiluja, jotka edustavat tiettyjen yhteiskuntien yrityksiä tulla toimeen kulttuuristen ristiriitojen kanssa ja rakentaa menestyksellistä yhteiskuntaa. Jotkut näistä yrityksistä ovat osoittautuneet menestyksekkäiksi, kun taas toiset ovat johtaneet vaikeuksiin. Niistä tiedetään hyvin vähän asianosaisen yhteiskunnan ulkopuolella ja hyvin pienessä asiantuntijajoukossa. Olisi mitä arvokkainta valottaa näitä kokeiluja ja kylvää niiden satoa ja ottaa niistä opiksi. UNESCOon tulisi identifoida erityisalueet ja julkaista niiden saavutukset, linjaten minkälaista politiikkaa eri maat harjoittavat ja minkälaisin tuloksin. Osa-alueina voisi olla kaupunkien sisäiset etniset suhteet, suunnitelmat vähemmistöjen edustukselle poliittisissa ja muissa instituutioissa, vallan siirron muodot, tavat määritellä kansallinen identiteetti, ohjelmat kansalaiskasvatukselle.

Toiseksi, koska monikulttuurisuuskasvatus on elintärkeää monikulttuuristen yhteiskuntien menestykselle, UNESCOon tulisi perustaa osastoja tai ainakin virkoja monikulttuurisuusopinnoille eri puolille maailmaa. Tekemällä läheistä yhteistyötä paikallisten instituutioiden kanssa opettajien voisi odottaa tutkivan sopivia monikulttuurisen kasvatuksen muotoja omilla alueillaan ja auttaa kehittämään monikulttuurista opettajakoulutusta. UNESCOon kasvattajat voisivat muodostaa myös ryhmiä kokoamalla kasvattajia naapurimaista tekemään puolueettomia oppikirjoja sellaisiin poliittisesti arkaluontoisiin aineisiin kuin

historia, maantiede ja sosiaali- ja kulttuuriala painottaen sellaista näkökulmaa, joka rohkaisi naapurien hyväksytyksi tulemista näissä maissa. Osastojen voisi odottaa myös tekevän hyvin perusteltuja tutkimuksia kiistanalaisista asioista tuomalla esille näkökulmia, joissa esitetään oikeaa tietoa ja objektiivisia arvioita molempien osapuolten argumenteista. Tällaiset tutkimukset voisivat vähentää väärinkäsityksiä, tietämättömyyttä ja vääristelyä sekä auttaa kehittämään julkisen keskustelun tasoa.

Kolmanneksi, monikulttuurisen yhteiskunnan ristiriidat voidaan usein ennakoita ja jos niihin käydään ajoissa käsiksi, ne voidaan ratkaista. Kun ristiriidat ovat alkuasteellaan, UNESCO voisi harkita maan sisäisten tai maiden välisten foorumeiden perustamista tuomaan yhteen älymystöä, journalisteja, johtavia valtiomiehiä ja muita edustajia, jotka voisivat vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen. Foorumit, joita johdettaisiin tarvittaessa ulkopuolelta, tarjoaisivat paljon tarvittun tilan, jossa eri mielipiteiden edustajat voisivat olla vuorovaikutuksessa, keskustella erilaisuuksistaan, saavuttaa parempaa arvonantoa toistensa silmissä ja käyttää kollektiivista moraalista auktoriteettiaan rauhoittamaan intohimoja ja ohjaamaan julkista mielipidettä. Olisi hyvä ajatus rakentaa kansainvälinen ryhmä neutraaleista yksilöistä, jotka nauttivat yleistä arvonantoa ja olisivat harjaantuneita konfliktien ratkaisussa. UNESCO olisi ihanteellinen taho sellaisen edistyksellisen osan hoitamiseen.

Neljänneksi, monikulttuurisessa yhteiskunnassa on useita sellaisia näkökohtia, joissa globaalin konsensuksen rakentaminen olisi tarpeellista. Monet yhteiskunnat tuntevat itsensä uhatuiksi kulttuurisen moninaisuuden edessä ja meidän tulisi osoittaa niille, miksi ne ovat väärässä pelätessään kulttuurista moninaisuutta. UNESCO voisi sen tähden tuottaa helposti saatavilla olevaa kirjallisuutta osoittamaan, miksi laajalle levinnyt kaipaus kulttuurisesti homogeeniseen yhteiskuntaan ei ole sen paremmin toteutettavissa oleva kuin haluttavakaan. Tämä saadaan parhaiten aikaan ilman abstrakteja teoreettisia väittämiä tuomalla esiin konkreettisia esimerkkejä eri maista ja osoittamalla näiden avulla kuinka kulttuurinen erilaisuus on rikastuttanut niitä paitsi esteettisesti ja moraalisesti, myös materiaalisesti.

Monikulttuuriset yhteiskunnat hyötyisivät myös olennaisesti selkeästä ohjauksesta sellaisissa elintärkeissä asioissa kuin vähemmistöjen kulttuuristen oikeuksien realistinen erioikeus-sopimus, uskonnon rooli ja rajoitukset julkisessa elämässä,

monikulttuurisesti suunnitellut museot, joissa esiteltäisiin oikeudenmukaisesti eri sivilisaatioiden ja kansallisten ryhmien kulttuurisia saavutuksia, lait kiihotuksesta, toimintaohjeet medialle kun käsitellään monikulttuurisia asioita ja tapoja tunnistaa ja taistella rodullista ja kulttuurista syrjintää vastaan. UNESCO:n tulisi tuottaa hyvin harkittuja dokumentteja tarjoten selkeitä ohjeita näissä ja vastaavissa asioissa ja havainnollistaa konkreettisten esimerkkien avulla, kuinka yleisiä periaatteita ja politiikkaa voidaan soveltaa tiettyihin tapauksiin. Näillä ja muilla tavoin se voisi tulla laajasti luotetuksi ja älyllisesti kunnioitetuksi kansainväliseksi ajatuspankiksi johtaessaan taistelua kipeästi tarvittavan uuden kulttuurisen järjestyksen puolesta.

Käännös: Jaana Erkkilä

Bhikhu Parekh on politiikan teorian professori (University of Westminster). Hänen tunnetuimmat teoksensa ovat *Gandhi* 1997 ja *Rethinking Multiculturalism* 1998.